

5.2 NÁRODNOST V ČESKU

Lucie Pospíšilová, Ivana Přidalová

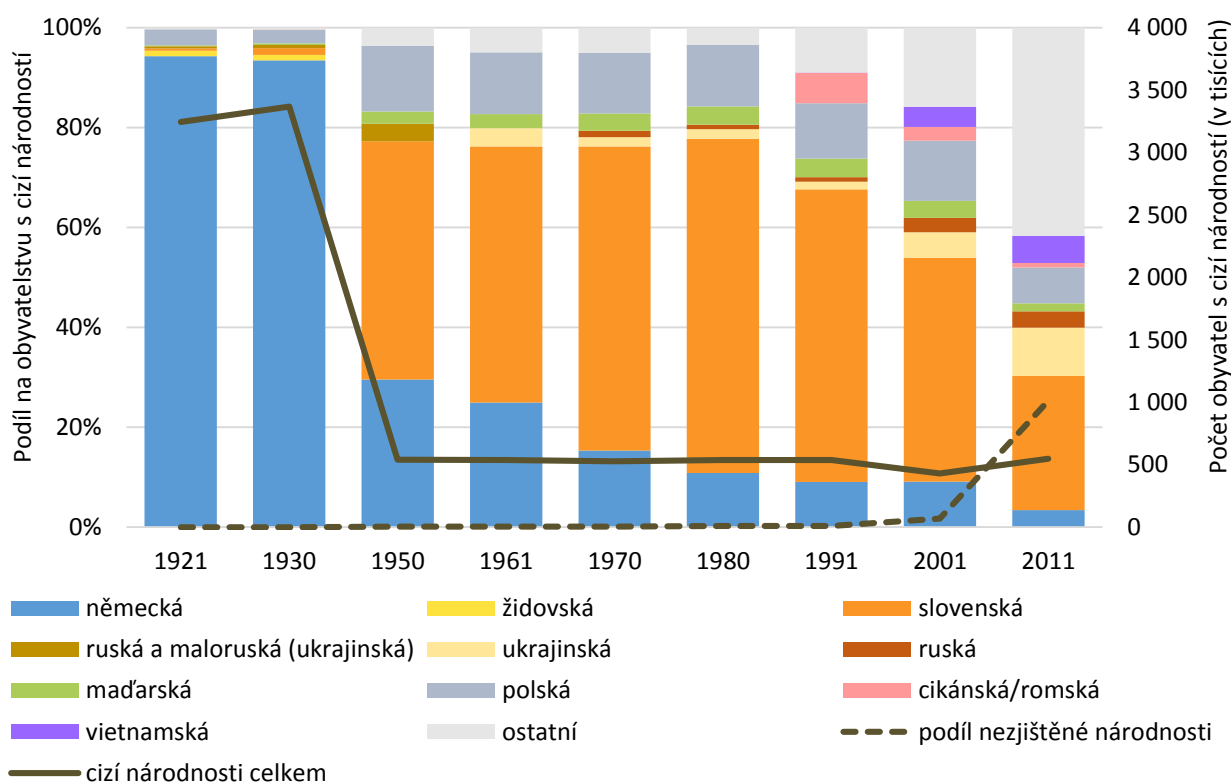
Národní identita neboli pozitivní vztah člověka k národu je jednou z kolektivních sociálních identit (Vlachová, Řeháková 2004) hrající, i přes nárůst významu nadnárodních či regionálních celků, stále důležitou roli v životě člověka i společnosti (Vlachová, Řeháková 2004; Kučerová 2009). Zatímco národní identita má poměrně širokou definici a bývá často zjišťována výběrovými šetřeními, příslušnost k národu neboli národnost je sledována celoplošně při Sčítání lidu, domů a bytů. S proměnou metodiky zjišťování národnosti od definice na základě jazyka, kterým člověk běžně mluví, přes jazyk mateřský až po možnost zvolit neomezeně jakoukoli národnost se však oba termíny přibližují. Do jisté míry to vyplývá i z porovnání struktury obyvatel Česka podle mateřského jazyka a národnosti v letech, kdy již národnost nebyla jazykem primárně definována. Ne vždy lidé volili stejnou národnost jako mateřský jazyk (Sekera 1976; Srb, Růžková 1993; 2003), což může být právě důvodem jejich odlišné národní identity¹. Velké rozdíly byly patrné hlavně u ruského a romského mateřského jazyka a národnosti (Srb, Růžková 2003).

Cílem specializované mapy je zhodnotit prostorově diferencovaný vývoj národnostní struktury obyvatel Česka ve 20. a na počátku 21. století a ukázat nejvýznamnější trendy, ke kterým v tomto období došlo. Abychom zpřístupnili kvalitní starší kartografické práce širší veřejnosti, využili jsme pro hodnocení meziválečného období národnostní mapu z Atlasu republiky Československé vydaného roku 1935. Mapa obsahuje data ze sčítání lidu v roce 1930 zobrazená pomocí izolinií a kartodiagramu vytvořeného na základě kombinace teritoriálního a populačního principu. Výsledkem druhé metody jsou čtverce umístěné ve středu souvislého území s počtem obyvatel 4, 6, 9 tisíc atd. a s podobnou národnostní strukturou (Boháč 1935). Mapa zpracovaná na základě dat z nejnovějšího sčítání lidu pracuje rovněž s úrovní obcí. Díky metodě izolinií pro podíl osob české, moravské a slezské národnosti na celkové populaci je možné porovnat změnu mezi roky 1930 a 2011. Národnostní struktura obyvatel je zpracována pro území obcí s rozšířenou působností (dále ORP), což na rozdíl od mapy hodnotící stav k roku 1930 (kde mezi národnostně odlišnými územími nejsou vyznačeny hranice) umožňuje poznání národnostní struktury v konkrétních územích.

Národnostní složení se v českých zemích systematicky sleduje od roku 1880 a za tu dobu se několikrát změnila metodika. Před první světovou válkou se národnost určovala na základě "obcovací řeči", tedy řeči, kterou lidé běžně používali, což neumožňovalo přihlásit se k etnickým menšinám. Ani poválečná definice odvozená z mateřského jazyka však nebyla všeobecně přijímána a stala se předmětem kritiky (ČSÚ 2010). V roce 1950 se proto od zjišťování národnosti na základě mateřského jazyka upustilo a člověk se mohl o své národnosti rozhodnout sám. Od roku 1991 je sledována nejen česká, ale i

¹ Důvod může být samozřejmě také v nesprávném pochopení otázek či jejich odlišném výkladu.

moravská a slezská národnost (resp. lidé mohli sami napsat svou národnost) a poprvé v roce 2001 mohli obyvatelé uvést dvě národnosti nebo se nerozhodnout pro žádnou. Možnost otázku nezodpovědět může ukázat na osoby, které se k žádné národnosti hlásit z různých důvodů nechtějí, což je pro hodnocení sociálně prostorové struktury přínosná informace. Bohužel však tuto možnost zajisté zvolili i lidé, kteří pouze nechtějí odpovědět, a proto jsou pak data, zvláště v některých regionech, nedostatečně vypovídající. V roce 2011 neuvedlo svou národnost 25 % lidí.

Obrázek 5.2.1: Obyvatelstvo cizích národností v Česku v letech 1921–2011

Zdroj: SÚS, 1924, 1934, 1958; ÚKLKS, 1965; ČSÚ, 1970–2011

Národnostní struktura obyvatel Česka se vlivem několika důležitých politických událostí v průběhu 20. století významně proměnila (viz obrázek 5.2.1). Mapový list ukazuje národnost obyvatel v roce 1930 a 2011. Tyto roky reprezentují dvě ze tří období, na která se dá vývoj národnostní struktury Česka rozdělit. Meziválečné období je charakteristické vysokým podílem obyvatel s jinou než československou národností, kterých bylo v roce 1930 na našem území 31,2 %. Většinu z nich tvořili obyvatelé národnosti německé, resp. s německým mateřským jazykem. Ti zde žili zhruba od 13. století a v roce 1930 jich bylo 3,15 milionů (29,5 % celé populace). Od roku 1910 jejich podíl poklesl vlivem starší věkové struktury i změnou metodiky sběru dat (Kučera 1994). Obyvatelé ostatních cizích národností již dohromady netvořili ani 2 % (nejvíce obyvatelé národnosti polské - 0,9 %). Rozmístění německých obyvatel na území českých zemí v meziválečném období již bylo mnohokrát zobrazováno i popsáno (kromě Atlasu republiky Československé viz také Atlas československých dějin, Atlas krajiny České republiky, Ottův historický atlas). Německé obyvatelstvo žilo především v pohraničních oblastech Česka, nejvíce v jeho

severozápadní části. Kromě toho tvořili významnou část populace také na Svitavsku, Jihlavsku, v Brně a dalších větších městech. Obyvatelé polské národnosti obývali severovýchodní část Česka a židovské obyvatelstvo bychom našli hlavně v Praze (viz mapový list sekce B 5.2 Národnost v Praze), ale také Brně či Ostravě.

Po druhé světové válce a odsunu německého obyvatelstva se národnostní struktura Česka výrazně zhomogenizovala. Poválečná sčítání již oddělovala českou a slovenskou národnost a tak se z tohoto důvodu a rovněž díky dosidlování pohraničí a náborovým akcím dolů a hutí na Ostravsku druhou nejpočetnější národností stala národnost slovenská (Kučera 1994). Slovenští obyvatelé tvořili významný podíl na obyvatelstvu ve velké části dříve německých oblastí (více k prostorové diferenciaci národností v socialistickém období viz například Atlas krajiny České republiky, Atlas československé socialistické republiky nebo Kučera [1994]). Po otevření našich hranic v roce 1989 se národnostní struktura začíná opět diferencovat, a to spíše ve smyslu narůstání významu většího počtu národností než zvyšujícího se podílu obyvatel jiné než české národnosti. Podíl obyvatel s českou (později rozděleně českou, moravskou a slezskou) národností je dlouhodobě spíše stabilní. V roce 1970 uvedlo českou (moravskou a slezskou) národnost 95 % obyvatel, v roce 2001 94 % a v roce 2011 sice pouze 69 %, ale při vyloučení osob, které žádnou národnost nevedly, však 93 % obyvatel. Druhou nejpočetnější národností je na území Česka národnost slovenská (147 tisíc lidí v roce 2011, 1,9 % na obyvatelstvu, které národnost uvedlo), dále pak ukrajinská (53 tisíc lidí, 0,7 %) a polská (39 tisíc lidí, 0,5 %). Rozmístění obyvatel se slovenskou národností je relativně rovnoměrné, největší koncentrace jsou patrné na území Moravskoslezského kraje (nejvíce v ORP Karviná – 6 %) a dále pak v severozápadních (nejvíce v ORP Aš – 4,8 %) a jižních Čechách. Ukrajinská menšina se v Česku postupně rozrůstá a nejvíce jejích zástupců (v relativním vyjádření a na úrovni ORP²) žije v Praze (2,3 %) a některých ORP Středočeského kraje (nejvíce v ORP Brandýs nad Labem, Lysá nad Labem). Obyvatelstvo polské národnosti tvoří již tradičně významný podíl obyvatel území tzv. Těšínského Slezska. Největší zastoupení mají v ORP Jablunkov (23 %), Třinec (19 %) a Český Těšín (17 %). Německé obyvatelstvo je koncentrováno podobně jako obyvatelstvo slovenské do severozápadních Čech a nejvíce osob s vietnamskou národností bychom našli v ORP Cheb (4,8 %).

		Slovenská		Ukrajinská		
	Název	Okres	%	Název	Okres	%
1	Světlík	Český Krumlov	15,54	Třebčice	Plzeň-jih	36,51
2	Bílá	Frýdek-Místek	14,90	Žernov	Semily	23,27
3	Malšín	Český Krumlov	12,70	Selmice	Pardubice	21,90
4	Okrouhlá	Cheb	11,76	Vlkančice	Praha-východ	12,38
5	Hoštice	Kroměříž	11,57	Lhotka nad Labem	Litoměřice	12,03
6	Zbytiny	Prachatice	10,95	Květinov	Havlíčkův Brod	10,88
7	Malá Štáhle	Bruntál	10,78	Chelčice	Strakonice	10,66

² Při hodnocení v podrobnosti obcí dominují obyvatelé ukrajinské národnosti mnohem vyššími podíly ve spíše malých obcích (viz tabulka 5.2.1).

8	Rovná	Sokolov	10,66	Březovice	Mladá Boleslav	10,30
9	Rokytovec	Mladá Boleslav	10,43	Střítež	Český Krumlov	10,27
10	Nová Pec	Prachatice	10,43	Bříství	Nymburk	9,43
	Česko		1,89	Česko		0,68
Polská			Vietnamská			
	Název	Okres	%	Název	Okres	%
1	Hrádek	Frýdek-Místek	36,35	Hřensko	Děčín	34,36
2	Milíkov	Frýdek-Místek	34,83	Strážný	Prachatice	28,10
3	Bocanovice	Frýdek-Místek	33,24	Potůčky	Karlovy Vary	23,64
4	Košařiska	Frýdek-Místek	32,21	Petrovice	Ústí nad Labem	19,54
5	Vendryně	Frýdek-Místek	30,37	Horní Blatná	Karlovy Vary	18,98
6	Bukovec	Frýdek-Místek	29,80	Rozvadov	Tachov	16,32
7	Ropice	Frýdek-Místek	28,61	Přimda	Tachov	14,02
8	Bystřice	Frýdek-Místek	28,05	Chvalovice	Znojmo	13,64
9	Dolní Lomná	Frýdek-Místek	27,47	Moldava	Teplice	13,53
10	Stonava	Karviná	25,89	Česká Kubice	Domažlice	13,16
	Česko		0,5	Česko		0,38
Německá			Romská			
	Název	Okres	%	Název	Okres	%
1	Mikulov	Teplice	12,78	Lipová	Děčín	6,83
2	Horní Blatná	Karlovy Vary	12,77	Králova Lhota	Rychnov nad Kněžnou	6,82
3	Abertamy	Karlovy Vary	12,21	Zhoř	Tachov	5,56
4	Měděnec	Chomutov	11,50	Semněvice	Domažlice	5,31
5	Tatrovice	Sokolov	11,30	Ponědraž	Jindřichův Hradec	5,06
6	Josefov	Sokolov	9,91	Dražovice	Klatovy	3,88
7	Pernink	Karlovy Vary	9,35	Hlinka	Bruntál	3,82
8	Stříbrná	Sokolov	8,78	Měrovice nad Hanou	Přerov	3,56
9	Vejpřty	Chomutov	8,75	Mnichov	Domažlice	3,42
10	Žacléř	Trutnov	8,74	Želeč	Prostějov	2,80
	Česko		0,24	Česko		0,07

Tabulka 5.2.1: Deset obcí s nejvyšším podílem dané národnosti v roce 2011

Zdroj: ČSÚ, 2011

Poznámky: (1) Procenta vyjadřují podíly na obyvatelstvu, které ve sčítání uvedlo svou národnost. (2) Do tabulky jsou zahrnuty národnosti s nejvyšším zastoupením v populaci Česka a národnost romská, která je s Českem dlouhodobě spjata, přestože se k ní v roce 2011 přihlásilo pouze 0,05 % obyvatel Česka. Je známo, že Romové se často k romské národnosti nehlásí (Kalibová 2001). (3) Do tabulky jsou zahrnuty pouze obce s více než 100 obyvateli.

Literatura:

BOHÁČ, A. (1935): Národnost obyvatelstva. In: Atlas republiky Československé. Česká akademie věd a umění za podpory ministerstva zahraničních věcí republiky, Praha.

ČSÚ (2010): Historie sčítání. Československé sčítání lidu 1930. Dostupné online na https://www.czso.cz/csu/sldb/historie_scitani.

KALIBOVÁ (2001): Romové v Evropě z pohledu demografie. Demografie, 43, č. 2, s. 125–

132.

KUČERA, M. (1994): Populace České republiky 1918–1991. Česká demografická společnost, Sociologický ústav AV ČR, Praha.

KUČEROVÁ, S. (2009): Národnost, etnikum a národnostní složení. In: Heřmanová, E., Chromý, P., Marada, M., Kučerová, S., Kučera, Z.: Kulturní regiony a geografie kultury. Kulturní realie a kultura v regionech Česka. Aspi, Praha, s. 76–81.

SEKERA, V. (1976): Národnost a mateřský jazyk (1. část). Demografie 18, č. 3, s. 215–225.

SRB, V., J. RŮŽKOVÁ (1993): Národnost a mateřský jazyk obyvatelstva podle sčítání lidu 1991. Demografie, 35, č. 3, s. 162–171.

SRB, V., J. RŮŽKOVÁ (2003): Národnost a mateřský jazyk obyvatelstva podle sčítání lidu 2001. Demografie, 45, č. 1, s. 47–51.

VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2004): Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. Sociologický časopis, 40, č. 4, s. 489–508.

Atlasová tvorba

Atlas republiky Československé. Česká akademie věd a umění za podpory ministerstva zahraničních věcí republiky, Praha, 1935.

Atlas československých dějin. Ústřední správa geodézie a kartografie, Praha, 1965.

Atlas československé socialistické republiky. Ústřední správa geodézie a kartografie: Československá akademie věd, Praha, 1966.

Atlas krajiny České republiky. Ministerstvo životního prostředí České republiky, Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, Praha, Průhonice, 2009.

Ottův historický atlas. Ottovo nakladatelství, Praha, 2007.

Zdroje dat:

ČSÚ (1970): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 12. 1970. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1980): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 11. 1980. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1991): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2001): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2011): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 26. 3. 2011. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

SÚS (1924): Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921. Státní úřad statistický, Praha.

SÚS (1934): Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930. Státní úřad statistický, Praha.

SÚS (1958): Sčítání lidu v Československé republice ke dni 1. března 1950. Státní úřad statistický, Praha.

ÚKLKS (1965): Sčítání lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961. Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, Praha.